

H. Rieser. *Der Geist des Josephinismus*. Verlag Herder. Wien 1963 ss. XI + 127.

Książkę Herberta Riesera można zaliczyć do działu piśmiennictwa historycznego, który klasyfikuje się zwykle jako historię idei. Po wielu pracach erudycyjnych, przedstawiających reformy terecjańskie i józefińskie od strony faktograficznej, po drugiej wojnie światowej ukazało się kilka opracowań starających się wniknąć w źródła samego zjawiska. Pod tym względem dużymi osiągnięciami może się poszczycić „apologia” józefinizmu Edwarda Wintera (*Der Josephinismus u. seine Geschichte*, Brünn 1943). Szerokie spojrzenie na ten sam problem ujawnia dzieło F. Valjaveca, który stwierdza, że józefinizm nie jest świadomie utworzonym systemem, ale produktem wielu sił anonimowych daleko przekraczających granice monarchii austriackiej (*Geschichte der Abendländischen Aufklärung*, Wien 1961). Najlepszą jednak publikacją w tym zakresie jest pięciotomowe dzieło F. Maasa (*Der Josephinismus*, Wien 1951-1961).

Wspomniane powyżej prace, a nie samodzielne badania źródłowe znalazły się u podstaw ostatniej na ten temat książki Herberta Riesera. Jej autor nie dzieląc bynajmniej germańsko-nacjonalistycznego stanowiska Wintera czerpie szeroką garścią z jego analiz ujawniających w józefinizmie wpływy jansenistyczne, masońskie i laicystyczne oparte głównie na teoriach prawa naturalnego. Maassowi zawdzięcza Rieser podkreślenie w tym układzie roli Kaunitza (†1794), który w świetle ostatnich badań, od r. 1768 był głównym teoretykiem i realizatorem stosunków publicznoprawnych na niwie kościelnej w czasach terecjańskich i józefińskich. Od Valjaveca przejął autor samą koncepcję zjawiska, rozszerzając ją niepomiernie w sensie chronologicznym. Nie ulega wątpliwości, że tzw. józefinizm — lepsza byłaby

nazwa kaunityzm — był jedną z formacji oświecenia i nieudaną próbą wciągnięcia Kościoła w despotyczne tryby oświeconego absolutyzmu. Historia zna wiele prób ograniczania wolności Kościoła. Ale w józefinizmie walka z papieżem i wolnością religijną wychodziła z założeń epoki, jej racjonalizmu, z teorii prawa naturalnego, z absolutyzmu i tendencji historycznych niemieckiego imperializmu. Tylko w tych ramach można zjawisko rozważać. Tymczasem Rieser szuka źródeł zjawiska już w średniowieczu, co więcej, wygotował niemal tablicę genealogiczną najrozmaitszych prądów ideologicznych, począwszy od pełnego średniowiecza aż po czasy dzisiejsze. Poza właściwym józefinizmem, który autor rozciąga aż do czasów zawarcia konkordatu z Austrią w r. 1855, sugeruje się w sposób dowolny dwa dalsze nawroty józefinizmu w latach 1868-1934 i po r. 1945.

Autor dość łatwo przechodzi do porządku dziennego nad różnicami ideologicznymi, kulturalnymi, politycznymi i społecznymi, jakie odróżniają drugą połowę w. XIX od jego początków, co więcej, na konto Józefa II zapisuje również trudności prawno-publiczne, jakie przeżywał Kościół austriacki po r. 1945. Jakkolwiek do takiego spojrzenia można żywić zastrzeżenia, książka jest napisana interesująco. Nie jest to dzieło ściśle naukowe. Książkę należy zaliczyć do typu publikacji popularnonaukowych, nie bez akcentów publicystycznych, jeśli chodzi o czasy najnowsze. Dzięki zebraniu w niej najważniejszych wyników ostatnich badań w interesującej nas sprawie może z niej skorzystać nie tylko specjalista, ale również inteligentny czytelnik.

Ks. Marian Rechowicz